ફેંસલો

મૈત્રેયી પુષ્પા

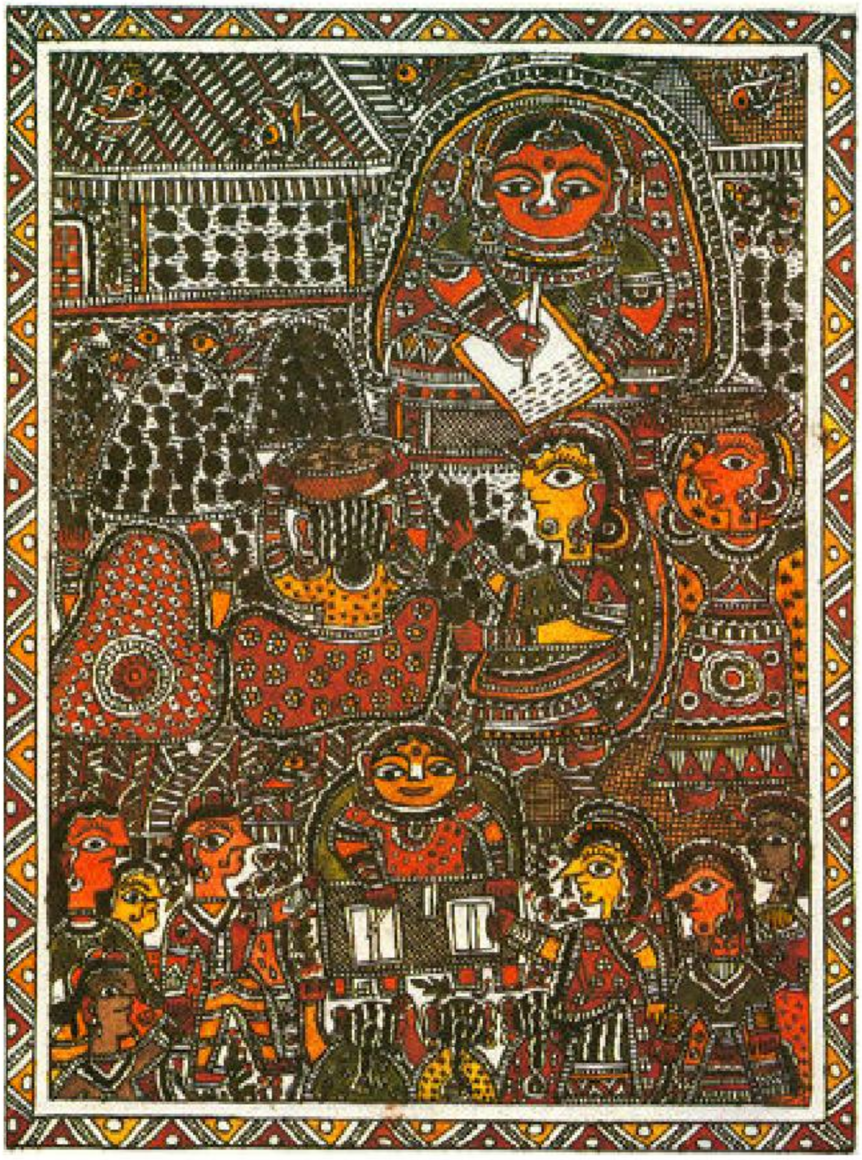
ચિત્ર: મોતી કરણ અને
સત્ય નારાયણ લાલ કરણ

મૈત્રેયી પુષ્પા

મૈત્રેયી પુષ્પા એક પ્રખ્યાત હિન્દી લેખિકા અને સંવેદનશીલ કવિયત્રી છે. તેમનો જન્મ ૧૯૪૪ માં ઉત્તર પ્રદેશના અલીગઢ જિલ્લાના એક ગામમાં થયો હતો. તેમની કૃતિઓમાં, ગ્રામીણ વાતાવરણમાં રહેતી હોવા છતાં, સ્ત્રીઓ તેમના અધિકારો પ્રત્યે સભાન રહે છે. તેમની નવલકથાઓમાં "સ્મૃતિદંશ", "બેટવા બહતી રાહી" અને "ઇદન્નમ" ઉપરાંત તેમના ટૂંકી વાર્તાઓના સંગ્રહો "ચિનાર", "લાલમાનિયાં" અને તેમનો કાવ્ય સંગ્રહ "લકીરેં"નો સમાવેશ થાય છે. તેમની કૃતિઓનો અંગ્રેજી ઉપરાંત તમિલ, કન્નડ અને ઉર્દૂમાં અનુવાદ થયો છે. મૈત્રેયીને હિન્દી એકેડેમી *કૃતિ સન્માન*, *પ્રેમચંદ સન્માન*, *નંજના ગુડુ તિરુમલંબા શાશ્વતી પુરસ્કાર* અને *કથા પુરસ્કારથી સન્માનિત કરવામાં આવ્યા છે*. આજે પણ, મૈત્રેયીની કલમ કઠોર સામાજિક પરંપરાઓ સાથે ઝઝૂમી રહેલી ગ્રામીણ સ્ત્રી પાત્રોનું સર્જન કરે છે. "ફૈસલા" આવી જ એક મહિલાની વાર્તા છે.

આદરણીય શિક્ષક,

સાદર,

તમે સાંભળ્યું હશે કે ચૂંટણીના પરિણામો જાહેર થઈ ગયા છે.

આજે પણ હું આશ્ચર્યચકિત છું, બરાબર મારા વિજયના દિવસે.

મેં ક્યારેય વિચાર્યું ન હતું કે હું ગામના પ્રધાન (મુખ્ય) પદ માટે ચૂંટાઈશ.

મને આટલા બધા મત કેવી રીતે મળ્યા?

જ્યારે મેં સ્ત્રીઓને ખુશ જોઈ ત્યારે મને કારણ સમજાયું.

હું બહેનોનો આભાર માનવા માટે ગામના ચોકમાં ગઈ હતી . ગમે તે હોય, મારા માટે ત્યાં જવું યોગ્ય નથી માનવામાં આવતું. રણવીરે પહેલેથી જ કહ્યું હતું કે જો હું મજૂરની જેમ મારા માથા પર ટોપલી લઈ જાઉં તો સારું નહીં લાગે. છેવટે, હું ચીફની પત્ની હતી.

જ્યારે હું પ્રધાન બની ગઈ, ત્યારે મારા પતિ અને અમારા ગામ પ્રત્યેનો આદર અનેકગણો વધી ગયો.

મને ઘણા લોકો તરફથી સૂચનાઓ મળી કે મારે ગામડાની સ્ત્રીઓથી સુરક્ષિત અંતર રાખવું જોઈએ. છતાં પણ હું તેમની વચ્ચે પહોંચી જ જતી.

મેં કદાચ તમને ઇસુરિયા વિશે પહેલેથી જ કહ્યું હશે.

અમે બંને લગ્ન પછી એક જ દિવસે ગામમાં પહોંચ્યા. શરમાળ રહેવું તેના સ્વભાવમાં નહોતું.

એક દિવસ, બકરીઓ ચરાવતી વખતે, તે ગામના ચોકમાં આવી. "ઓ બાસુમતિયા? ...? અમારા ગામની પ્રમુખ?"

બધા હસવા લાગ્યા.

તેણીએ ચમકતા અવાજે કહ્યું, "હવે તમે પ્રમુખ બન્યા છો, તો હવે તમે ખુશ છો, ખરું ને? બધી સ્ત્રીઓ સાંભળો, આ સમાનતાનો સમય છે. હવે, જો તમારા પતિ તમને માર મારે છે, તો કૃપા કરીને બાસુમતીને રિપોર્ટ કરો. તમારા પતિને જેલમાં મોકલો. ઓ બાસુમતી? રણવીરની જેમ, તમે અન્યાય નહીં કરો, ખરું ને?"

"જ્યારે મારા પતિએ મને માર માર્યો, ત્યારે મેં પોતે કાગળો રણવીરને આપી દીધા. રણવીર કાગળો પર બેસી રહ્યો અને કંઈ કર્યું નહીં. તેથી, મારા પતિ મને માર મારતા રહ્યા."

ઇસુરિયાએ પોતાના હાથ ખુલ્લા કર્યા. હાથ પર ઉઝરડા હતા. બધાના ચહેરા ફિક્કા પડી ગયા. "સાંભળો, એક દિવસ રણવીર ઘંટી પીસશે અને આપણી બાસુમતી રાજ કરશે," ઇસુરિયાએ ચાલતા જતા કહ્યું.

વહેલી સવારે, ચૂલો સળગાવ્યા પછી, મેં તવાને આગ પર મૂક્યો જ હતો ત્યારે મને એક અવાજ સંભળાયો.

“બસુમતી, ઓ બાસુમતિયા…” તે ઈસુરિયા હતી.

"જા, બાસુમતી, પાંચ ન્યાયાધીશો (પંચ) તમારી રાહ જોઈને ચબૂતરા પર બેઠા છે." તે ખુશીથી મલકી રહી હતી.

જ્યારે હું મીટિંગ માટે ગઇ, ત્યારે સ્ત્રીઓ તેમના ઘરમાંથી ડોકિયું કરવા લાગી કે મેં ઘૂંઘટ તાણ્યો હતો કે નહીં.

મારી સાડીની કોર કપાળ સુધી પહોંચી ગઈ હતી. મારો ચહેરો ન તો ઘૂંઘટવાળો હતો કે ન તો ખુલ્લો.

અમે ચબૂતરા પાસે પહોંચ્યા કે તરત જ રણવીર દોડતો આવ્યો. તેણે કઠોર અવાજમાં કહ્યું, "કઈ બાજુ?"

ઇસુરિયાએ જવાબ આપ્યો, "ગામના વડા, અમે પંચાયતમાં જઈ રહ્યા છીએ. રસ્તો આપો."

રણવીરે મને કહ્યું, "તું ઘરે જા."

ઇસુરિયા ખુલ્લા મોંએ જોતી રહી.

હું સળગી ગઈ. મારો બધો ઉત્સાહ ઉતરી ગયો. ઇસુરિયા પણ લાચાર હતી અને તેથી તે પણ મારી સાથે પાછી આવી.

ઇસુરિયા ગણગણાટ કરતી રહી, "જુઓ, આ તો હદ છે! બાસુમતિયા ગામની મુખિયા છે અને રણવીર રાજ કરી રહ્યો છે! ગામના મુખિયાની જેમ વર્તવાને બદલે, રણવીરે પોતાના પરિવારનું ધ્યાન રાખવું જોઈએ?"

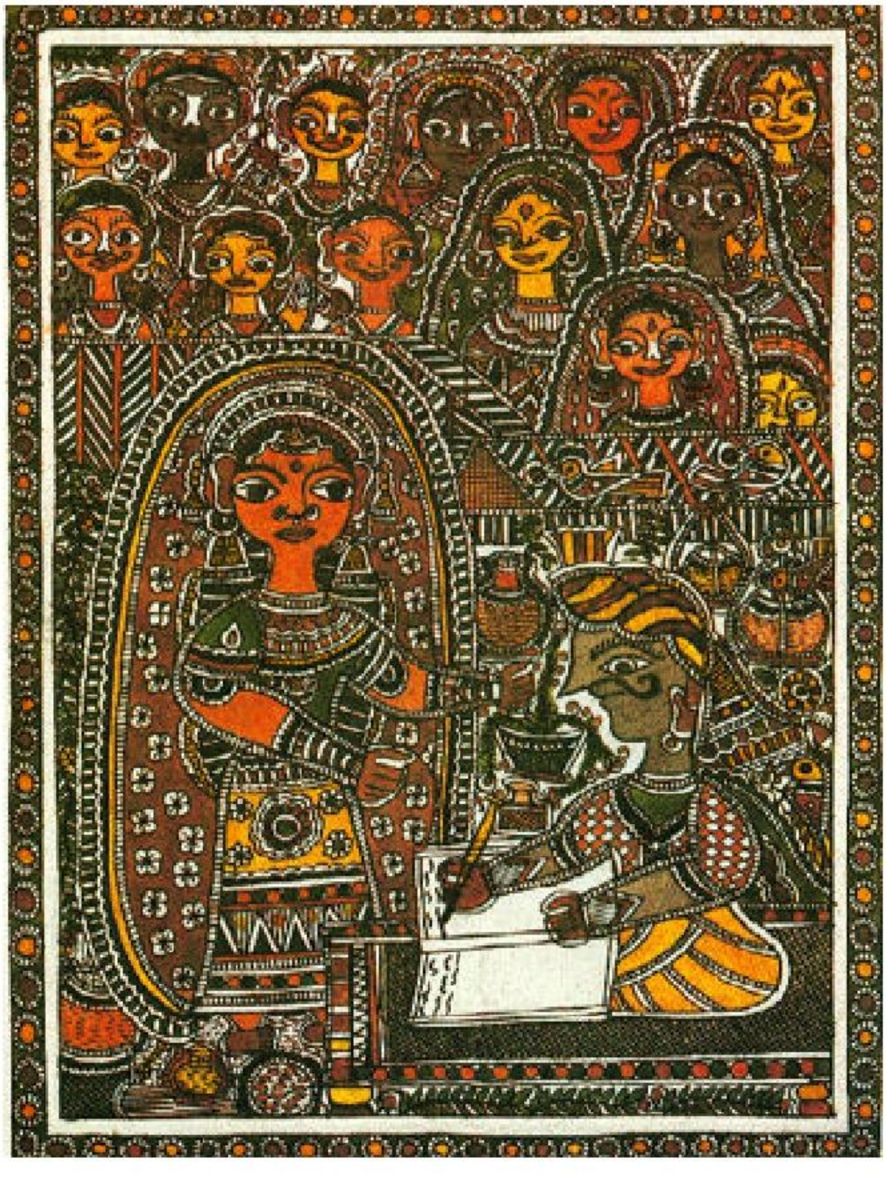
મારી છાતી ગૂંગળામણથી ભરાઈ ગઈ.

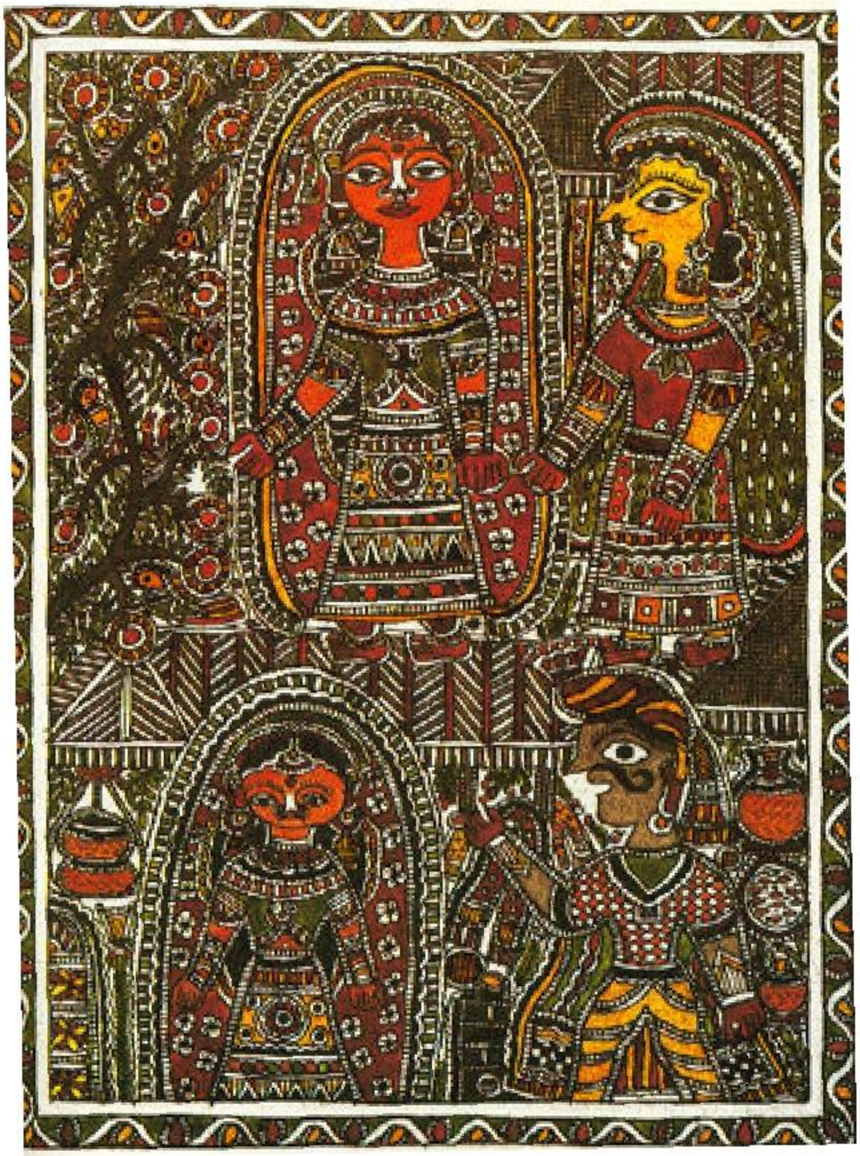
શિક્ષક, મારા આત્મામાં કાંટા ભોકાંતા રહ્યા.

રણવીર પાછો ફર્યો અને સમજાવવાનો પ્રયાસ કર્યો.

"પંચાયતના મંચ પર બેસવાથી તમે સારા ન દેખાત. કૃપા કરીને તમારી નમ્રતા ન ગુમાવો."

તે દિવસ પછી, મને પંચાયતના મંચ પરથી આમંત્રણો મળતા રહ્યા. પણ હું ઉંબરો ઓળંગતાંની સાથે જ કોઈ મને ઠપકો આપતું.
ખબર નહીં કેમ, પણ મારામાં સામનો કરવાની અને જવાબ આપવાની હિંમતનો અભાવ હતો. મારું હૃદય ઉકળતું. ગુસ્સો મારા હોઠ સુધી આવતો. પણ દૂધના ફીણની જેમ, મારો આંતરિક વિરોધ ટૂંક સમયમાં શમી જતો.

સાહેબ, મેં ઘણા દિવસો સુધી વિચાર કર્યો અને નક્કી કર્યું કે હું સહી નહીં કરું. રણવીરને જે કરવું હોય તે કરવા દો. રણવીર રજિસ્ટર લઈને પલંગ પર બેઠો હતો. તેણે મને ઘણી વાર બોલાવી. છેવટે, જ્યારે તે ગુસ્સે થયો, ત્યારે હું તેની પાસે ગઈ અને તેની બાજુમાં ઉભી રહી.

"રણવીર?"

તેણે મોં ખુલ્લું રાખીને જોયું.

"મજૂરો મારી પાસે આવ્યા હતા, તેમના ગારા, પથ્થર, પરિવહનની મજૂરી, આજ સુધી ચૂકવ્યા નથી...? ગામની સ્ત્રીઓ મને ટોણો મારે છે કે ગામના વડાએ તેમના દરવાજા પર કોંક્રિટની દિવાલ બનાવી છે. તમે પથ્થરોથી તમારો રસ્તો જાતે બનાવ્યો, પણ બહેનો, તમને અમારી સાથે શું દુશ્મની હતી કે તમે અમને કાદવમાં છોડી દીધા."

"કોણ કહેશે કે આ મુખ્યાનું ગામ હતું? ખાડાઓમાં પાણી, મચ્છર, કચરો, જવાહર રોજગાર યોજનામાંથી આવેલા પૈસાથી કંઈ થયું નહીં..." મેં કહેવાનું ચાલુ રાખ્યું.

"ગામડાની સ્ત્રીઓ આવું કહેતી હતી કે તું? આ સ્ત્રીઓ મારી સાથે આ સ્વરમાં ક્યારે વાત કરવા લાગી? કોઈએ મને ક્યારેય કંઈ પૂછ્યું નથી, પણ તેઓ તને ઘણા બધા પ્રશ્નો પૂછતા રહે છે." રણવીરની ભાષા તીક્ષ્ણ હતી.

ધ્રૂજતા હાથે, મેં શાંતિથી લખ્યું.

'બાસુમતી દેવી'

સહી!

જે દિવસે મને આ પૈસા મળ્યા, તે દિવસે મેં ગામ માટે ચમકતી શાળાઓ, પાકા રસ્તાઓ, રોજગાર અને બીજા ઘણા વિકાસનું સ્વપ્ન જોયું.

મારા હસ્તાક્ષરે તે સ્વપ્નના ઘરની દરેક ઇંટ તોડી નાખી.

થોડા દિવસો પછી, એક વૃધ્ધ સ્ત્રી આવી અને દરવાજો ખટખટાવ્યો.

"અરે બેટા?? બાસુમતી?"

હું આંગણામાં આવી. વૃધ્ધ મહિલા મારા પગે પડી ગઇ, "દીકરી, કૃપા કરીને મારી લાચારી અને દુર્દશા સમજો. મારા જમાઈને રજા આપવામાં આવી નથી. કૃપા કરીને મારી દીકરી હરદેઈનો ચુકાદો ઝડપથી આપો."

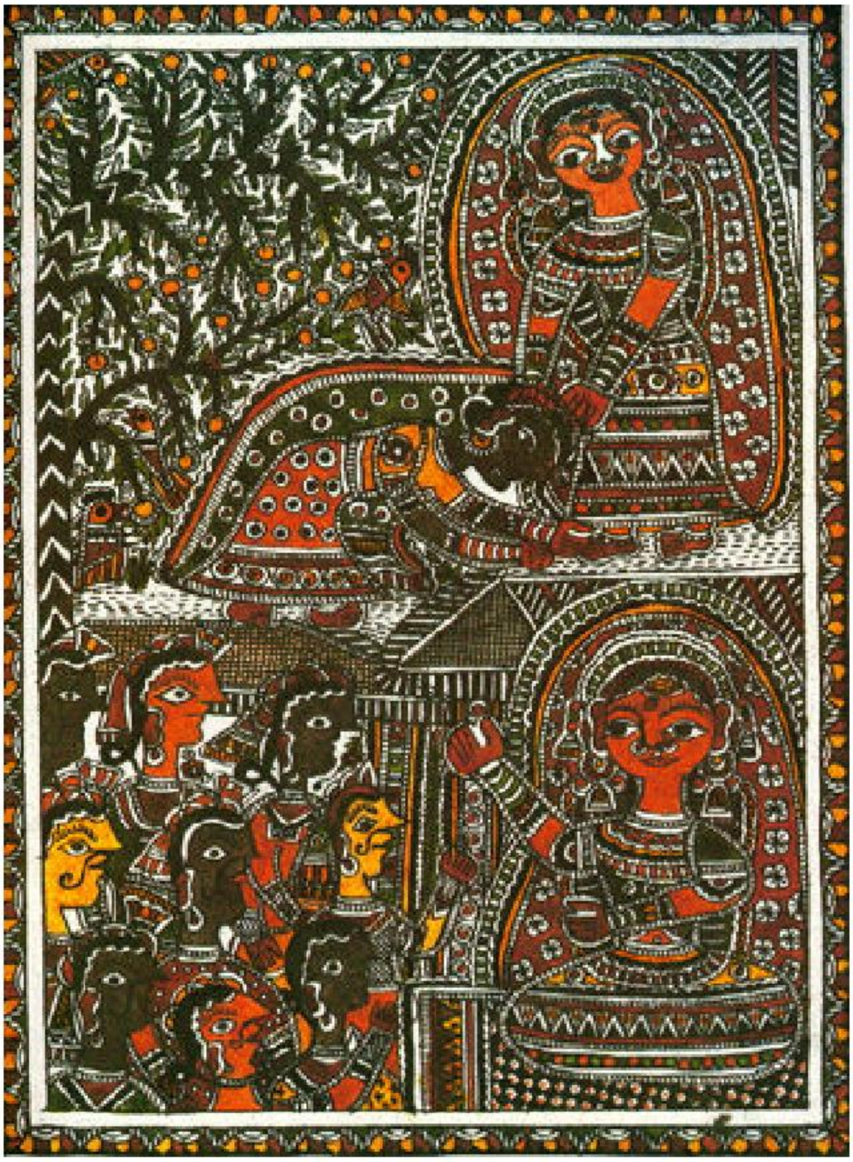
હું ત્યાં ઊભી-ઉભી સાંભળતી રહી .

"દીકરી, છોકરીનું દુઃખ અદ્રશ્ય છે. પિતા એક શેતાન છે, શાંતિથી જીવવું આપણા નસીબમાં નથી." આટલું કહીને તેની આંખોમાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યા.

તે ક્ષણે, મને ખબર નથી કેમ, પણ હું વૃધ્ધ મહિલા સાથે અચકાતા પગલાં સાથે ચાલી. આ બધા સમયે મારા સાળા દેવવીર મને રોકવાનો પ્રયાસ કરતા રહ્યા.

હું ચુકાદો લઈને પાછી ફરી. મને ખૂબ જ સંતોષનો અનુભવ થયો. પંચાયતનો ચબૂતરો મંદિર જેવો લાગ્યો.

તે રાત્રે, રણવીરના શાપ અને અપશબ્દોએ મને માથાથી પગ સુધી ધોઈ નાખી.

"જો તમને આવા કોર્ટના કામમાં રસ હોત, તો તમારે કાયદો ભણવો જોઈતો હતો. મને કહો કે તમે આ નાટક ક્યારે બંધ કરશો."

હું ડરથી ધ્રૂજી ગઈ. છતાં, કોઈક રીતે, મારા હોઠમાંથી શબ્દો સરી પડ્યા.

"હરદેઈ આજીજી કરી રહી હતી. કાશ તમે તેના કેસનો નિર્ણય લીધો હોત. તમને બધું ખબર હતી. તો, તમે તેને તેના પિતાના ચુંગાલમાંથી કેમ ન છોડાવી?"

તે ગુસ્સાથી ધ્રૂજવા લાગ્યો.

"કેવો નિર્ણય? તમને હમણાં જ મળેલો ચુકાદો?"

"સાંભળો, મારી પાસે કોઈ વિકલ્પ નહોતો, સિવાય કે તમને ચૂંટણી માટે ઉભા રાખવા. તે એક મજબૂરી હતી કારણ કે હું બે પદો સંભાળી શકતો ન હતો. પછી મેં વિચાર્યું, મારી પત્ની કરતાં વધુ વિશ્વાસપાત્ર કોણ હશે?"

'વિશ્વાસુ' શબ્દો બોલતાં રણવીરના ચહેરા પર એક ઝેરી સ્મિત હતું. તે મારા હૃદયમાં એક પ્રવાહની જેમ છવાઈ ગયું. મને બધું પાછળ છોડીને બીજે ક્યાંક જવાનું મન થયું.

કાશ હું ઇસુરિયા હોત. સન્માન અને શિષ્ટાચારની ખોટી કલ્પનાઓથી મુક્ત. આ પોકળ પરંપરાઓથી આગળ.

સવારે ઉઠીને મને ડર લાગ્યો.

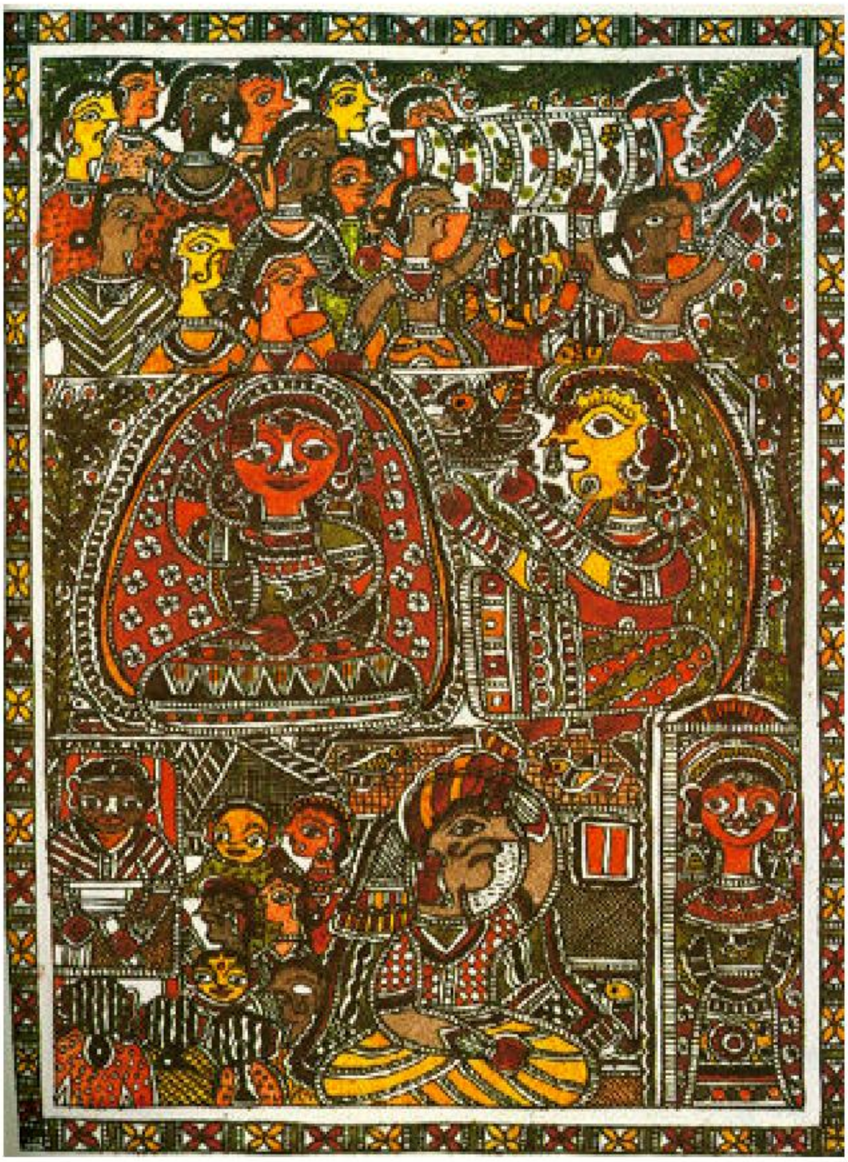
"તમારું શિક્ષણ નકામું છે! તમારો બધો અભ્યાસ નકામો છે!" તે ઇસુરિયાનો સંઘર્ષશીલ અવાજ હતો.

હરદેઈએ કૂવામાં કૂદીને આત્મહત્યા કરી.

હું થાકી ગઈ હતી અને આંગણામાં સ્થિર બેઠી હતી. રાતોરાત ન્યાયાધીશનો ચુકાદો કોણે બદલી નાખ્યો? હરદેઈને તેના પતિ સાથે જતા કોણે રોકી?

ઇસુરિયા મને હલાવતી રહી, અને કહેતી રહી, "જો આપણે લાકડી માટે મત આપ્યો હોત તો સારું થાત - કોઈ નિર્જીવ લાકડાના ટુકડા માટે. ઓછામાં ઓછું તે ઊભો થઈને દુશ્મન પર હુમલો કરત. પણ રણવીરની કન્યા, તું આ મોટા ઘરની વહુ છે. તું ગામના વડાની પત્ની પણ છે."

એવું લાગ્યું કે હરદેઈની અંતિમયાત્રા મારા જ ઘરથી શરૂ થઈ હોય.

સમય પસાર થતો ગયો. ગામના વડાને ફરીથી ચૂંટવાનો સમય આવી ગયો. રણવીરે ગામના વડાના પદ માટે પોતાનું નામાંકન ભર્યું . પ્રવર્તમાન રાજકીય પવનને કારણે મતદાનના દિવસ પહેલા ત્રણ ઉમેદવારોએ પોતાના નામાંકન પાછા ખેંચી લીધા . એક ઉમેદવાર હજુ પણ મેદાનમાં રહ્યો - અને તે લુહાર હતો. કદાચ તે યુવાન અને ભોળો હતો.

સાંજે રણવીર ખૂબ થાકેલો પાછો ફર્યો.

તે હારી ગયો. સમજવા જેવું કંઈ નહોતું . મેં તેને તેની હાર પર સાંત્વના આપવાનો પ્રયાસ કર્યો. મેં મારા પતિને શારીરિક અને માનસિક રીતે દિલાસો આપવા માટે મારાથી બનતું બધું જ કર્યું.

એટલામાં જ, મને બહારથી દેવવીરનો ફોન સંભળાયો. "જો ફક્ત એક જ મત વધુ હોત, તો ભાઈ હાર્યો ન હોત."

એક જ મત!

મારા કાન પર વિશ્વાસ નહોતો આવતો . મારી અંદર બધું જ ઊંડી ઉથલપાથલમાં પડી ગયું . એવું બન્યું. પણ હું શું કરી શકું?

તે દિવસે, હું મારી અંદરના ઇસુરિયાને મારી શકી નહીં.

માફ કરશો,

તમારી

બાસુમતી